

MEMORIA DE DON XOSÉ MARÍA, EDITOR

Víctor F. Freixanes

O meu compañeiro de edición e amigo, Manuel Bragado, deseña nas páxinas que preceden un retrato histórico e documentado de Xosé María Álvarez Blázquez, editor. Non é cousa de repetir as informacións e noticias que na súa intervención debulla. Súmome a elas. Nestas liñas, a xeito de complemento, quixera evocar a persoa do noso homenaxeado e a súa significación no ámbito da actividade editorial, difícil de arredar da actividade cultural e mesmo política. Noutro lugar teño citado a Giulio Einaudi (1912-1999) o editor italiano que entre as décadas dos anos 40 e os anos 70 do pasado século sobre todo, marca un dos fitos da edición democrática en Europa. Einaudi distinguía a edición de cultura da edición de mercado. A edición de mercado, que nos nosos días é a que domina, caracterízase polo lucro económico: edición ao servizo case exclusivo da demanda, desprazando a un segundo ou terceiro lugar outras propostas, na procura do beneficio económico e do negocio comercial. A edición de cultura, pola contra, concíbese como unha proposta continua de ideas (mesmo de ideais), a prol dun compromiso intelectual e político cara a construción das sociedades e dos imaxinarios colectivos, no discurso da tradición do pensamento e da intelixencia: lectores críticos, que é o mesmo que dicir cidadáns libres e informados, enmarcados nun tempo histórico e nun país (nunha cultura). Nin que dicir teño que Xosé María Álvarez Blázquez, que dende moi novo, en sendo estudante de maxisterio, xa amosara a súa vocación non só polas letras (*Abril*, 1932), senón pola industria da edición (*Cristal*, 1932), pertence a esta segunda categoría.

A revista *Cristal*, que nace en Pontevedra da man de Xosé María Álvarez Blázquez e do seu amigo, tamén poeta, Xoán Vidal Martínez (1904-1994), forma parte da nómina de publicacións literarias que, no marco da Segunda República sobre todo, pero tamén dende antes, xorden en Galicia a prol das letras, o pensamento e a creación literaria: *Nós*, *Ronsel*, *Alfar*, *Yunque*, *Resol*, *Logos*, *Papel de color*... O primeiro número de *Cristal*, da que o Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades fixo edición facsimilar en 1998, aparece o 25 de xullo de 1932. Tiña daquela Xosé María Álvarez Blázquez dezasete anos, e Xoán Vidal Martínez, vinte e oito. Podemos supoñer que o peso principal da publicación estaba máis no segundo ca no primeiro. Mais en calquera caso, a vocación e os intereses do futuro editor, que publica ese mesmo ano o seu primeiro libro de poemas (en castelán), empezaba a definirse.

De *Cristal* saíron dez números, o primeiro de 8 páxinas, o derradeiro, que era dobre (maio-xuño de 1933) de 24, ademais dalgunhas páxinas de publicidade a maiores, con

colaboracións moi diversas, en galego e castelán, no espírito das publicacións similares da época. Autores novos e menos novos, como Noriega Varela, Juan Bautista Andrade, Álvaro de las Casas, Ramón Otero Pedrayo, Luís Amado Carballo, Víctor Said Armes-to, Xerardo Álvarez Limeses, Roberto Blanco Torres, Antón Losada Diéguez, Johan Car-balleira, Evaristo A. Mosquera, Castelao, Manuel Antonio, Fermín Bouza Brey, Antón Fraguas, Aquilio Iglesia Albariño ou os propios editores, entre outros, danse a man con textos de Federico García Lorca, Rabindranath Tagora (tan querido por Vicente Risco), Juan Ramón Jiménez, Juana de Ibarbourou, Antonio Machado, Gabriela Mistral, e cola-boracións plásticas de Alejandro de La Sota, Xosé Sexto, Turas, Torres, Pintos Fonseca, Maside, María Monteagudo, Jose Luis, Fernando Alonso, etc. Imprimíase a revista en gráficas Antúñez.

Son os primeiros pasos do futuro editor, case un adolescente, mais embarcado xa en empresas ambiciosas. Entre os papeis inéditos de don Xosé María, o seu fillo, Xosé María Álvarez Cáccamo, coincidindo coa celebración das Letras Galegas, rescatou dous pro- xectos nunca realizados, practicamente desta mesma época, que na miña opinión teñen un grande interese. Darío Xohan Cabana, que compartiu co noso editor unha etapa importante da súa vida no obradoiro da editorial Castrelos, na rúa Pi i Margall, en Vigo, comentou estes documentos (vid. *Grial* 182) Trátase dun primeiro proxecto que Xosé María Álvarez Blázquez concibe e planifica, con precisión admirable, seguramente con- tra o ano 1935, segundo estimacións do seu fillo, para a edición en 30 volumes dunha Biblioteca Clásica Galega, que vai dende o período medieval, que considera moi demo- radamente, ata os prosistas do século XIX e tres volumes dedicados á literatura popular, rematado cun índice bibliográfico da literatura galega. Tal como sinala Darío Xohan Cabana o proxecto, quizais concibido para ser desenvolvido nunha posible Editora Nacional, responde ás preocupacións dominantes da época, mais apunta un editor extra- ordinarilymente informado, documentado, mesmo especializado en ámbitos que moitos anos despois desenvolvería: a produción en verso e prosa da chamada Decadencia (sécu- los XVI, XVII e XVIII), por exemplo, ao que dedica un tomo específico.

Aínda máis sorprendente é o segundo proxecto que tamén rescata Xosé María Álva- rez Cáccamo das carpetas do seu pai: un programa miúdo e debullado de ensino da lite- ratura galega, dende as orixes ao Seminario de Estudos Galegos, estruturado en XXXVIII leccións ou capítulos, documento redactado en agosto de 1938, en plena guerra civil (acaso coa esperanza aínda de non perdela), mentres o noso editor realizaba o servizo militar en Santiago de Compostela. Son os principios e, ao mesmo tempo, a sorpren- dente madurez, frustrada polos acontecementos que logo viñeron.

Non podemos deixar en segundo plano o ambiente intelectual e político no que se desenvolvía a vida e a iniciación intelectual de Xosé María Álvarez Blázquez nestes momentos, que en gran medida explican a súa precocidade. Fillo do médico Darío Álva- rez Limeses, daquela con consulta en Tui, e de María Blázquez Ballester, era o terceiro

de seis irmáns, algúns dos cales se dedicarían tamén ás letras e mesmo a labores de edición: Celso, Darío, Álvaro, Alfonso e Emilio, ademais de Xosé María. Nacera en Tui en 1915, pero a súa primeira formación foi en Pontevedra, onde primeiro se examina por libre de bacharelato e despois estuda Maxisterio.

En Pontevedra, a Pontevedra republicana do Partido Galeguista (1931), de Castelao e Alexandre Bóveda, quen había de casar coa filla do seu tío Xerardo, a súa curmá Amalia Álvarez Gallego; a Pontevedra dos Álvarez Giménez e dos Álvarez Limeses, de Juan Bautista Andrade e Amado Carballo, da revista *Logos* e a Misión Biolóxica, dos editoriais de *El País* (que dende 1935 dirixe Roberto Blanco Torres) e as sesións da Polifónica, fórmase o mozo escritor e futuro editor, incorporado moi cedo á Federación de Mocidades Galeguistas, que vivía na casa, ademais, a consciencia dunha ilustre tradición familiar.

A Saga dos Álvarez, á que tantas veces se fixo e se fai referencia, familia ilustre e especialmente dotada para a creación intelectual e artística, rexamente comprometida coa cultura galega, vén de atrás. Emilio Álvarez Giménez (1830-1011), que viñera da Pobra de Sanabria, destinado en Pontevedra para exercer a cátedra de Estudos Clásicos no instituto local, integrado no rexionalismo da época, autor dunha interesante peza teatral de temática histórica escrita en galego, *María Castaña, unha revolta popular* (1884), activo xornalista, que ocupou varios cargos de responsabilidade política e cultural, entre eles a presidencia da Sociedade Económica de Pontevedra, é o primeiro elo da cadea. O seu fillo Xerardo Álvarez Limeses (1871-1940) foi escritor polifacético: poeta, novelista, editor e crítico literario, membro da Real Academia Galega e do Seminario de Estudos Galegos (sección Historia), preocupado tamén por cuestións pedagóxicas e a política educativa da época. Era o tío de don Xosé María.

Neste ambiente formouse o futuro editor, animado polos seus, moi especialmente polo seu tío Xerardo, coas preocupacións e as ansias propias súa xeración e dos seus contemporáneos, “aquele tempo de entusiasmo”, en palabras de Rafael Dieste.

O levantamento dos militares contra a República coutaron traxicamente aquela flor de esperanzas. O asasinato en Tui do seu pai, o médico don Darío, había de marcar moi profundamente a personalidade e a memoria do fillo, da familia toda. A saga dos Álvarez continuou e é, certamente, vizosa: Álvarez Gallego, biógrafo de Alexandre Bóveda; Álvarez Negreira, poeta e compañeiro de Cuña Novás, Sabino Torres e Celso Emilio Ferreiro na andaina da colección Benito Soto (Pontevedra, 1949), os Álvarez Gándara (Alfonso e Darío), os Álvarez Cáccamo (Xosé María, Alfonso, Celso, Berta), os Álvarez Basso..., sen esquecer os irmáns do propio editor, algúns deles, como Darío e Emilio, vencellados tamén ás letras, e outros, como Álvaro, á industria das artes gráficas (Seriegrafía Gallega), ao que fai referencia Manuel Bragado na súa intervención.

Neste contexto, nesta tradición familiar, debemos enmarcar a vocación, a personalidade e as actividades de Xosé María Álvarez Blázquez. María Dolores Cabrera debulla

documentadamente a súa faceta de editor no seu libro *Xosé María Álvarez Blázquez. Ourive de libros*, derradeira entrega da recuperación dalgúns títulos da colección O Moucho que en 2008 fixemos dende a Editorial Galaxia en colaboración coa edición galega do xornal *El País*. O seu fillo Alfonso Álvarez Cáccamo e o citado Darío Xohan Cabana tamén estudaron a súa personalidade e a súa biografía, entre outros autores, arredor da onomástica da RAG. Xosé María Álvarez Cáccamo evoca a figura do pai nas páxinas de *Memoria de poeta* (Galaxia, 2006) e en *Tempo de pai* (Galaxia, 2008). A eles remito aos interesados, ademais do que se recolle nas páxinas deste volume.

Souben do labor de don Xosé María bastante antes de coñecelo persoalmente. Había ter eu dezaseis ou dezasete anos. No trinque do quiosco de Puga, na praza de abastos de Pontevedra, entre as revistas e a prensa do día, entre as noveliñas de edición popular de Corín Tellado, Silver Kane e Marcial Lafuente Estefanía (Editorial Bruguera), estaban os libriños da colección O Moucho, “libriños do pobo para o pobo”, segundo rezaba o seu eslogan promocional: *O catecismo do labrego*, o primeiro deles, *Retorno a Tagen Ata* de X.L. Méndez Ferrín, o *Ciprianillo*, as *Foliadas do gaiteiro* de Xoán Manuel Pintos, *Barriga verde* de Manuel María, o *Pedro Madruga* de Vasco da Ponte, Castela, Ánxel Fole, Ramón Otero Pedrayo, Vázquez Pintor, Lois Diéguez, o propio Darío Xohán Cabana, as *Chispas da roda* de Fernando Quesada, os *Rogos dun galego establecido en Londres...* de Manuel Pardo de Andrade, Leandro Carré, Ben-Cho-Shey, Celso Emilio Ferreiro, Manuel Casado Nieto, Xoán Ignacio Taibo, Francisco Barxa, xunto con traducións ao galego de Cervantes, Gil Vicente, Molière e Quevedo, ou de W. B. Yeats, recuperando a versión que os irmáns Villar Ponte e Plácido Castro fixeran en 1934, as *Romaxes da Franqueira* de Ramón Cabanillas, *A Virxe do Cristal* de Manuel Curros Enríquez... A maiores, a xeito de complemento, varias e diversas entregas do cancionero e do refraneiro popular, noticias da terra, contos e cantigas, ordenadas tematicamente, unhas veces sen asinar e outras veces cos variados pseudónimos do editor.

Os libriños eran inconfundibles, de pequeno formato, nunca máis de cen páxinas, ilustrados na cuberta polo debuxante Pedro Bofill, co característico personaxe do Xan Paisano, vestido de calzón e monteira. Nas romarías populares, nas rúas de Compostela o Día das Letras Galegas, as asociacións culturais, movemento feliz que caracterizou a década dos 70 sobre todo, promovían e vendían os títulos da colección O Moucho, pensada para espallar o libro galego alén dos circuítos das minorías, estratexia de cultura popular, accesibles (30 pesetas o exemplar), cunha distribución intelixente e aberta, que distribuía eficazmente máis alá dos circuítos tradicionais das librerías. Ata 230 puntos de venda chegou ter a colección no país, segundo información de Darío Xohán Cabana, que daquela traballaba na editora de don Xosé María.

A achega de Xosé María Álvarez Blázquez á edición e á literatura galega é ben coñecida. Manuel Bragado, na súa colaboración, dá conta miúda da mesma. Noutro lugar, eu tamén teño feito referencia a un labor que, ollado dende a perspectiva do tempo, non

podo máis que cualificar de xigantesco, vizoso, riquísimo e variado nos contidos, extraordinariamente intelixente nas estratexias de promoción e difusión. O libro galego moderno é fillo deste precursor, que non foi o único, na mesma época traballan editoras como Galaxia, Bibliófilos Gallegos, Edicións do Castro, Celta, Xistral..., mais que ollado con perspectiva, repito, e cos seus catálogos enriba da mesa (Monterrey, 1950; Castrelos, 1963) é dunha forza, un pulo e unha sabedoría certamente senlleiras.

Saliento os libriños da colección O Moucho porque me parece especialmente valiosa, diría que excepcional. Recuperando o espírito histórico daquelas outras coleccións populares das Irmandades da Fala (Céltiga, 1920; Lar, 1924) e a vocación de sementeira do editor Ánxel Casal, asasinado tamén en 1936 pola insurrección fascista, igual que Darío Álvarez Limeses, o pai do noso editor, e igual que Xaime Quintanilla, editor tamén, señores todos das palabras, os libriños de O Moucho veñen anunciar en certa medida o novo tempo, precursores da edición moderna dos nosos días, na construción de públicos novos, animador de novas estratexias, combinando a iniciativa empresarial (e o mercado) coa acción cultural que presidiu toda a súa vida. Cando o coñecín personalmente, na rebotica da rúa de Pi i Margall, na tenda de almoeda que rexentaba e dende a que preparaba as edicións de Castrelos, descubrín tamén a súa intelixencia e a súa xenerosidade, o seu interese polas novas xeracións, que nos incorporabamos ao libro galego, ás veces sen sabelo, mais nunca esquecín o quiosco de Puga: os libriños aliñados na vidreira de exposición, mentres as leiteiras de Xeve ordenaban nos seus carriños as calderetas de reparto, que aparcaban na mesma beirarrúa, e os nosos pais comprobaban *Marca*.

Brión. 2009